

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Αἰκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, Ἐκλογή, Ἀναγόρευσις καὶ Στέψις τοῦ Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορος (Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 22, ἀριθ. 2), 1956, σχ. 4ον, σελ. 7^η καὶ 239.

Τὸ πρόβλημα τῆς νομικῆς μορφῆς, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐνεφανίζετο ἡ ἄνοδος τοῦ νέου αὐτοκράτορος εἰς τὸν θρόνον τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὴν μακραίωνα ἐξέλιξιν καὶ μέχρι τῆς καταλύσεως αὐτῆς, ἀποτελεῖ ἀπὸ μακροῦ χρόνου προσφιλὲς θέμα ἐρεῦνης, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὅποιον πολλὰ ἐγράφησαν, ἔτι καὶ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίδας. Ἡ γνώμη οὕτω, καθ' ἣν ἡ εἰς τὸν βυζαντινὸν θρόνον ἄνοδος τοῦ νέου αὐτοκράτορος ἐγίνετο κατὰ τρόπον ἐντελῶς τυχαῖον, χωρὶς τὴν ἀξίωσιν τηρήσεως ἰδιαιτέρας τινος διαδικασίας πρὸς τοῦτο, ὑποστηρικθεῖσα καὶ εἰς νεωτέρους χρόνους, δὲν φαίνεται ἀπολύτως ὀρθή, ἐν ᾧ πενιχρῶν συναφῶν ἱστορικῶν πληροφοριῶν. Ἐξ ἐτέρου ὅμως καὶ ἡ ἀντίθετος γνώμη, ἡ ὑποστηρικθεῖσα ὑπὸ συγγραφέων δοκιμωτάτων (Zachariæ, Mortreuil, Gelzer κ.ἄ.), καθ' ἣν ἡ εἰς τὸν βυζαντινὸν θρόνον ἄνοδος, τοῦλάχιστον ἐν γένει, ἐγίνετο κατὰ κληρονομικὴν διαδοχὴν ἢ (ὡς ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ Bury) τῇ ὑποδείξει τοῦ λαοῦ καὶ τῶν αντιπροσωπευτικῶν αὐτοῦ συλλογικῶν σωμάτων, δὲν δύναται ἐπίσης νὰ θεωρηθῇ ὡς ὀρθή, τοῦλάχιστον ἐν τῇ γενικεύσει αὐτῆς, καὶ τοῦτο διότι αἱ συναφεῖς ἱστορικαὶ πηγαὶ οὐδαμῶς καταλείπουν τὴν βεβαιότητα, ὅτι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἐτηρήθη ἐνεία ἐπὶ τοῦ θέματος γραμμή. Ὁ βυζαντινὸς βασιλεὺς ἢ αὐτοκράτωρ, ὅστις «οὔτε νόμοις οὔτε κανόσιν ὑπέκειτο», ἀπετέλει ὄντως ἰδιότυπον πολιτικὴν μορφήν, — κρᾶμα τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορικῆς παραδόσεως, τῆς χριστιανικῆς ἐπιβολῆς ἀλλὰ καὶ τῆς ἑλληνιστικῆς καὶ ἀνατολικῆς ἐπιδράσεως, πολιτικὴν μορφήν, τῆς ὁποίας ἡ καθιέρωσις ἀναγκαίως διήνυσεν ὠρισμένην ἐξέλιξιν κατὰ τὴν μακρὰν διάρκειαν τῆς ἱστορίας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἀντίστοιχον πρὸς τὴν ὑπερχιλιετῇ διαδρομὴν αὐτῆς μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1453 καταλύσεώς της. Καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, ὀρθότατα ἡ συγγραφεὺς τονίζει ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς πραγματείας της, ὅτι θεωρεῖ σφάλμα μεθολογικὸν τὴν κατὰ τρόπον ἀπόλυτον διατύπωσιν κανόνων ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀνόδου τοῦ νέου αὐτοκράτορος εἰς τὸν θρόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πληροφοριῶν ἁπλῶς ὠρισμένων δεκαετιῶν ἢ ἔστω καὶ ἑκατονταετιῶν. Ἡ

εἰς τὸν βυζαντινὸν θρόνον ἀνάρρησις ἐγνώρισε ποικίλους διαφορισμούς, διαρκούσης τῆς διαδρομῆς τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ποικιλία δ' αὕτη ἦτο ἡ ἀναγκαία συνέπεια τῶν κατὰ τὴν ὑπερχυλιετῇ ταύτην διαδρομὴν σημειωθείσων ἐξελίξεων.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁρθῶν τούτων γενικῶν μεθοδολογικῶν ἐκτιμήσεων, ἡ συγγραφεὺς διαιρεῖ τὴν ὅλην ἐργασίαν αὐτῆς εἰς τρεῖς μεγάλας ἱστορικὰς περιόδους, ἥτοι τὴν ὑπ' αὐτῆς ἀποκαλουμένην πρώιμον περίοδον (324-610), τὴν μέσην (610-1081) καὶ τὴν ὑστέραν περίοδον (1081-1453), ἐξ ὧν τὴν πρώιμον καὶ τὴν ὑστέραν ὑποδιαιρεῖ περαιτέρω εἰς τμήματα. Δι' ἐκάστην δὲ τῶν περιόδων τούτων ἡ καὶ τῶν τμημάτων αὐτῶν ἀναζητεῖ τὰ ἰδιάζοντα χαρακτηριστικά, ὥς ταῦτα προκύπτουν ἐκ τῶν σωζομένων ἱστορικῶν πηγῶν, καὶ συνάγει τὰ ἐπὶ μέρους συμπεράσματα, ἅτινα καὶ ποικίλουν δι' ἐκάστην περίοδον, κατὰ τὰ εὐθὺς ἐν τοῖς ἐπομένοις ἐκτιθέμενα.

Οὕτω : α) Τὴν πρώιμον περίοδον (324-610) ἡ συγγραφεὺς ὑποδιαιρεῖ εἰς δύο τμήματα, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον ἄρχεται μὲν μὲ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, λήγει δὲ μὲ τὸ τέλος τῆς θεοδοσιανῆς δυναστείας (337-450). Κατὰ τὸ πρῶτον δὲ τοῦτο τμήμα, ἡ εἰς τὸν θρόνον ἀνάρρησις ἀνῆκε, κατὰ τὴν συγγραφέα, ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐξέλεγε τὸν ὑποψήφιον καὶ ἀνηγόρευε τὸν νέον αὐτοκράτορα κατὰ ποικίλους τύπους (στέψις διὰ μανιακίου, ἀνύψωσις ἐπ' ἀσπίδος, ἀναφώνησις εἰς « αὐγουστον », εἶτα περιβολὴ διὰ τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος κλπ.), ἡ ἀνηγόρευε δι' ἀναφωνήσεων κλπ. τὸν πρὸ αὐτοῦ, εἰδικώτερον πρὸ στρατιωτικῆς συγκεντρώσεως, ὑπὸ τοῦ ἥδη βασιλεύοντος ὑποδεικνύμενον νέον ἡγεμόνα. Κατὰ τὸ δεύτερον δὲ τμήμα τῆς πρώιμου ταύτης περιόδου (450-610) τὸν στρατὸν ὑποκατέστησεν ἡ σύγκλητος ὥς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὑποψηφίου, ὅστις ἀνηγορεύετο αὐτοκράτωρ ὥς καὶ πρότερον ἀντιστοίχως, ἐπὶ πλεόν δὲ καὶ ἐνώπιον τῶν δήμων καὶ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως εἶτα δὲ καὶ τῆς συγκλήτου. Περαιτέρω, κατὰ τὴν συγγραφέα, ἀπὸ τοῦ Ἀναστασίου Α' ὁ πατριάρχης ἔθετεν ἰδιοχείρως τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀναγορευομένου, καὶ ἀπὸ τοῦ Φωκά (602) ἡ στέψις προσέλαβεν ἰδιάζοντα θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, τελουμένη χωριστὰ ἀπὸ τὴν ἀναγόρευσιν. Καὶ τέλος, ὅσάκις ὁ ἥδη βασιλεύων ἀνεκήρυσσε τὸν νέον αὐτοκράτορα, ἡ ἀνακήρυξις αὐτοῦ ἐγίνετο εἰς συγκέντρωσιν συγκλήτου, στρατοῦ καὶ δήμων παρουσίᾳ καὶ τοῦ πατριάρχου, καθ' ἣν ἡ ἐπίθεσις τοῦ στέμματος ἐγίνετο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὁ ἀνακηρυσσόμενος ἀνεφωνεῖτο « αὐγουστος ».

β) Κατὰ τὴν μέσην περίοδον (610-1081) ἐσημειώθησαν νέαι ἐξελίξεις : Ἐπεκράτησεν οὕτω ὅπως ὁ μέλλων διάδοχος ἀνακηρύσσεται συμβασιλεὺς ὑπὸ τοῦ βασιλεύοντος, καὶ τοῦτο τηρουμένου τοῦ τυπικοῦ τῆς προηγουμένης περιόδου. Βαθμηδὸν (ἀπὸ τοῦ θ' αἰῶνος) κατέστη σαφὴς ὁ διαχωρισμὸς

« αὐτοκράτορος » καὶ ἁπλοῦ « βασιλέως », ὁ δὲ τελευταῖος, ἵνα καταστῇ αὐτοκράτωρ ἔπρεπε νὰ ἀναγορευθῇ αὐτοκράτωρ ἐν ἐπισήμῳ τελετῇ. Ἐπίσης δὲ βαθμηδὸν εἰς τοὺς παλαιότερους παράγοντας τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς ζωῆς, ἦτοι τὴν σύγκλητον, τὸν στρατὸν καὶ τοὺς δήμους, προσετέθη καὶ ὁ κληρός. Ἄλλ' ἢ ἐκκλησιαστικὴ στέψις ἀπέβη ἁπλῇ θρησκευτικῇ τελετῇ χωρὶς ἄλλας ἐννόμους συνεπείας.

γ) Τέλος ἡ ὑστέρα περίοδος (1081 - 1453), καὶ κατὰ τὰ τρία τμήματα αὐτῆς εἰς τὰ ὁποῖα ἡ συγγραφεὺς τὴν ὑποδιαιρεῖ, χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῆς διαρκῶς μείζονος σημασίας ἣν ἀποκτᾷ ἡ στέψις τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ἣτις ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας μὲν ἐθεωρεῖτο, ὡς αὐτονόητον, ἐν πάσῃ περιπτώσει νομικῶς ἀναγκαία, ὑπὸ τῆς Πολιτείας ὅμως ὡς ἄνευ ἰδιαιτέρων νομικῶν συνεπειῶν, δεδομένου ὅτι κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτῆς αὐτοκράτωρ καθίστατό τις ἁπλῶς καὶ διὰ μόνης τῆς ἀναγορεύσεως. Κατὰ τὰ λοιπά, κατὰ τὸ πρῶτον μὲν τμήμα τῆς περιόδου ταύτης (1081 - 1204) ὑφίστατο σαφὴς διάκρισις « αὐτοκράτορος » καὶ μέλλοντος διαδόχου, ἦτοι « βασιλέως », ἐξ ὧν ὁ μὲν αὐτοκράτωρ βαθμηδὸν ἐπεκράτησε καὶ νὰ « χρίεται » δι' ἁγίου μύρου, ὁ δὲ βασιλεὺς εἰς νεαρὰν ἡλικίαν ἐδέχετο διάδημα, ἐρυθρὰ πέδιλα, πορφύραν καὶ τὴν εἰς βασιλέα ἀναφώνησιν. Κατὰ τὸ δεύτερον τμήμα τῆς αὐτῆς περιόδου (1204 - 1264) ἐκράτησεν ἡ ἀναγόρευσις τοῦ νέου αὐτοκράτορος δι' ἀνυψώσεως ἐπ' ἀσπίδος καὶ ἀναφωνήσεως ὑπὸ τῆς συγκλήτου, τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ δήμου (ἐπακολουθούσης τῆς χρίσεως καὶ στέψεως), ἐγκατελείφθη δ' ἡ ἀνάδειξις τοῦ μέλλοντος διαδόχου εἰς συμβασιλέα. Κατὰ τὸ τελευταῖον δὲ τμήμα τῆς ὑστέρας περιόδου (1261 - 1453) ἐπεκράτησε καὶ πάλιν ἡ διάκρισις « αὐτοκράτορος » καὶ « βασιλέως »· καὶ « βασιλεὺς » μὲν ἀνεκηρύσσετο ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος, τουλάχιστον κατὰ κανόνα, « αὐτοκράτωρ » δ' ἀνεκηρύσσετο ὁ ἥδη βασιλεὺς ἢ ὁ ἄλλως δι' ἐπαναστάσεως ἀνερχόμενος εἰς τὸν θρόνον δ' ἀνυψώσεως ἐπ' ἀσπίδος καὶ ἀναφωνήσεως, οὗτος δ' ἀκολούθως μετέβαινεν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ἔνθα παρέδιδεν εἰς τὸν πατριάρχην ἑγγραφὸν ὁμολογίαν πίστεως καὶ ἐχρίετο καὶ ἐστέφετο ὑπ' αὐτοῦ.

Τὰ συμπεράσματα ταῦτα τῆς συγγραφῆς εἶναι συχνότατα σημαντικῶς διάφορα πρὸς ὅσα νεώτεροι ἐρευνῆται ἔχουν συναγάγει ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐρευνώμενον θέμα. Τὰ συμπεράσματα ὅμως ταῦτα θεμελιοῦνται ἀσφαλῶς ὑπὸ τῆς συγγραφῆς εἰς κριτικῶς ἐλεγχομένης ἱστορικᾶς πηγὰς καὶ ἐπὶ πλεόν ἐν τῷ συνόλῳ των παρέχουν βάσιμον ἐξήγησιν τῆς ποικιλίας ὑπὸ τῆς ὁποίας φαίνεται νὰ κατέχεται τὸ προσφερόμενον, οὐχὶ πάντοτε πλούσιον, ἱστορικὸν καὶ πηγαῖον ὕλικόν. Εἰς τοῦτο δ', ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐσημειώθη, ὠδήγησεν ἡ ὀρθὴ τοποθέτησις τοῦ ὅλου προβλήματος ἐξ ἀρχῆς, ἦτοι ἡ βασικὴ ἀντίληψις, ὅτι πρὸς τὰς διαφόρους ἱστορικὰς περιόδους ἃς διήνυσεν ἡ ἐξέλιξις τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς καταλύσεως αὐτῆς ἀναγκάτως ἀντιστοιχεῖ ποικιλία μορφῶν ἀναρρήσεως εἰς τὸν βυζαντινὸν θρόνον. Καί, ὡς φρο-

νοῦμεν, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι ἡ συγγραφεὺς ἐπέτυχε νὰ πείσῃ τὸν ἀναγνώστην περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς βασικῆς ταύτης ἀντιλήψεως.

Ἡ ὅλη μελέτη εἶναι γραμμένη κατὰ συστηματικὸν καὶ πρόσφορον εἰς γενικὴν ἐποπτεῖαν τρόπον. Ὁ πλοῦτος τοῦ παραπεμπομένου πηγαίου καὶ βιβλιογραφικοῦ ὕλικου μαρτυρεῖ περὶ τοῦ εὐσυνειδήτου καὶ τοῦ κοπιώδους τῆς συντελεσθείσης ἐργασίας. Ἡ δ' ἑλληνικὴ ἐπιστήμη τῆς μελέτης τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου καὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ εἶναι εὐγνώμων πρὸς τὴν συγγραφέα διὰ τὴν λαμπρὰν μελέτην της, ἣτις ἔρχεται νὰ φωτίσῃ πρόβλημα δυσχερέστατον, τὸ πρόβλημα τῆς ἐκλογῆς, ἀναγορεύσεως καὶ στέψεως τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ ὁποίου ἡ καθόλου θέσις ἐν τῇ βυζαντινῇ πολιτείᾳ ἐμφανίζει ἀξιοσημειώτους ἱστορικὰς ἰδιορρυθμίας.

ΠΑΝ. Ι. ΖΕΠΟΣ

Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Ὑμνοι, ἐκδιδόμενοι ἐκ πατριαρχικῶν κωδίκων, μετὰ προλεγομένων ὑπὸ Ν. Β. Τωμαδάκη. Τόμος Β'. Ἐν Ἀθήναις. Τυπογρ. Μ. Μυρτίδη 1954. Σελ. τλγ' + 391.

Ἐν τῷ παρόντι Β' ὀγκῶδει τόμῳ συνεχίζεται ἡ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ κ. Ν. Τωμαδάκη ἐν στενωπότητι συνεργασίᾳ μετὰ φιλοτίμων μαθητῶν του ἀναληφθεῖσα ἀγαστὴ προσπάθεια τῆς ἐκδόσεως ἀνεκδότων τε καὶ ἐκδεδομένων ὕμνων τοῦ εὐλόγως χαρακτηρισθέντος ὡς « Χριστιανοῦ Πινδάρου » Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει ἰδίᾳ τῶν ἐν τῇ σεβασμίᾳ Μονῇ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου σωζομένων καὶ ἐπὶ τόπου μελετηθέντων κωδ. ὑπ' ἀριθ. 212 καὶ 213. Βιβλιογραφήσας ἐξ ἐπόψεως θεολογικῆς τὸν Α' τόμον ἀπὸ τῆς στήλης ταύτης ἐν ἔτει 1952 (Τόμος KB' σ. 331 - 34), θεωρῶ ἑμαυτὸν ὑπόχρεον καὶ ἔναντι τοῦ παρόντος Β' τόμου, ἐν τῷ ὁποίῳ συνεργάζονται μετὰ τοῦ καθηγητοῦ τῶν δέκα νεαροὶ πτυχιούχοι φιλόλογοι, τὴν δὲ ὀφειλὴν μου ταύτην λυποῦμαι διότι, λόγῳ τῶν παρεμπесόντων βαρέων καθηκόντων μου, ἔρχομαι μετὰ δύο ὅλα ἔτη νὰ ἀποτίσω.

Ὁ τόμος οὗτος, ὅστις προσφωνεῖται εὐγνωμόνως εἰς τὸν χορηγὸν τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς γνωστὸν Βυζαντινολόγον Ἰ. Β. Παπαδόπουλον, ἀποτελεῖται ἐκ τῶν προλεγομένων καὶ δύο κυρίων μερῶν μετὰ τῶν σχετικῶν πινάκων. Ἐν τοῖς προλεγομένοις (σ. VII - XIX) ὁ κ. Τωμ. ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ὅλου ἐγχειρήματος καὶ ἰδίᾳ περὶ τῶν πλεονεκτημάτων τῆς ἐργασίας τοῦ Β' τόμου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τοῦ Α', περὶ τῆς κατανομῆς τοῦ ἔργου μεταξὺ τῶν συνεργατῶν, περὶ τῆς μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Α' τόμου προόδου τῶν περὶ